

RAIJA ORANEN

ISO

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

Copyright © Raija Oranen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

ISBN 978-951-1-41242-7

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

Rakkailleni, loppuun asti

Seison laivan reelingin ääressä ja katson miten meri kulkee rauhaista ohi, miten minä liikun sen läpi. Vesi on harmaata, raskasta ja välkähtelevää. Tämä on Pohjanmerta, itse asiassa Atlantin valtamerta, ja olemme jo ohittaneet Tanskan tienoot, Göteborg on jäänyt kauas taa ja Hullin satama lähestyy.

Tämä ei ole unta, tämä on katoamaton muisto.

Matka on kestänyt jo kaksi viikkoa. On heinäkuu, vuosi 1897, painan sen tarkasti mieleeni, tuon näyn, meren jolla ei ole reunaa, ja hiukan samean, autereisen ilman ylempänä, laivan kannen tasolla on kirkasta, mutta auringon valo siinäkin hiukan maitomaista.

Talletan tuon kaiken mieleeni jotta muistaisin milloin minun elämäni sai uuden suunnan. Nyt. Olin vakuuttunut, että kauan odottamani muutos oli juuri tapahtumassa, olin löytämässä väyläni. Olin saanut äsken tietää minne olin matkalla, Tukholmassa en vielä tiennyt, Axelilta tuli sähke vasta Göteborgiin niin että osasin nousta siellä oikeaan laivaan, ja tekstissä luki että määränpää ei olekaan Lontoossa niin kuin luultiin, vaan Manchesterissä, pääkonttorissa.

Sehän sopi minulle!

Sekin sopi, että saatoin viettää muutaman päivän Tukholmassa kun siellä oli juuri maailmannäyttely ja minulla Axelin antama tehtävä tutkia tekniikan viimeisiä saavutuksia. Pääasiassa perehdyin aivan uusiin hämmentäviin keksintöihin, kuten liikkuvaan kuvaan ja säilöttyyn ääneen eli fonografiin, näihin hämmästyttäviin laitteisiin joiden avulla saisimme vielä kerran nauttia hyvänlaista viihdykettä varmasti myös Suomessa. Että kuva elää! Kävelee, juoksee,

porhaltelee. Että ääni joka on purkitettu sylinteriin purkautuu sieltä ilmoille meidän korviimme, toisesta torvesta sisään, toisesta ulos. Se oli hämmästyttävää. Ennätin jo pohtia ohimennen sitä mahdollisuutta, että yrittäisin saada noiden laitteiden edustuksia, mutta ei se ollut realistinen ajatus, minä halusin tarttua johonkin käytännöllisempään ja hyötyä tuottavaan toimeen ja tekniikkaan, eikä noiden uutuuslaitteiden amerikkalaisten esittelijöiden kanssa voinut ryhtyä vakaviin neuvotteluihin, minun englannin kielen taitoni ei siihen riittänyt. Siinä olikin asia joka minun piti oppia niin nopeasti kuin suinkin, ilman monipuolista kielitaitoa minun olisi turha haaveilla oikeastaan mistään, ei ruotsilla maailmaa valloiteta. Ikävää ettei kieltä voi omaksua yön yli nukkuessa, unia katsellessa, vieraskielisiä unia. Englanti, venäjä, saksa, ranska. Ne täytyisi ruotsin lisäksi hallita ja se tavoite teettäisi töitä. Suomea puhuivat Mäntän matit, mutta kaikki joilla oli merkitystä, hallitsivat kyllä ruotsin.

Junalla klink klonk Tukholmasta Göteborgiin joka oli ikävystyttävä kaupankäynnin ja laivanrakennuksen kaupunki vailla sanottavaa kauneutta, se edusti aivan toista maailmaa kuin elegantti pääkaupunki, ja sitten nousin tähän laivaan, joka ei tehnyt matkaa sen mukavammaksi eikä ylellisemmäksi kuin oli matka Helsingistä Tukholmaan, itse asiassa päin vastoin. Se oli ensimmäinen itsenäinen laivamatkani, tämä oli toinen. Minä olin 21-vuotias, siis aikuisen miehen iässä mutta kovin vähäisellä kokemuksella varustettu. Se oli onneksi vika jonka voisi korjata, ja sen minä tulisin tekemään.

Axel oli järjestänyt ystävällisesti käyttööni taskurahoja niin että en olisi aivan sen palkan varassa, jonka tulisin harjoittelijana Manchesterissä saamaan, sillä ei ylvästeltäisi. Saatoin istua jo matkan aikana salongissa hännystakki yllä siinä kuin muutkin herrasmiehet, saatoin tilata mitä tahdoin kunhan vain en tahtonut liioja. Onneksi olin tottunut pihistelemään, meillä Pietarsaareissa ei harrastettu sellaista ylellisyyttä kuin Serlachiuksilla Mäntässä, tuo ylpeä perhe pani rahaa menemään enemmän kuin ehti, ja siinä ohessa sain osani minäkin kun olin heillä vieraana, siinä oli silloin arkenakin juhlan tuntu.

Taivaan värejä heijastelevaa merta halkova laiva oli kokonainen turpea maailma, aluksen jykevä runko ja olemus kuin pedolla, konehuoneen päästämät hurjat äänet, tuhinat, mylväisyt. Ihminen tunki pienuutensa mutta samalla myös hämmästyttävän voimansa, ihmisen tekoahan tuo aluskin oli, tuo tekniikka, tuo kyky ylittää meret miellyttävästi höyryn voimalla. Se voima oli osa minua, tai ehkä kuitenkin niin päin että minä olin itse osa sen voimaa sillä hetkellä. Matkalla uudelleen elämään, uuteen suuntaan, ties minne, en uskaltanut sitä aivan tarkasti vielä ajatella, täytyi katsoa mitä elämä toisi tullessaan. Elämä tuli nyt minua vastaan ja ottaisi minut syleilynsä kun vain osaisin oikein asettua, minä tahdoin että se ahmaisee minut, täyttää minut, että löydän etsimäni, havaitsen tärkeimmän, ymmärrän tarttua siihen kiinni, siihen tärkeään, kaikkein olennaisimpaan. Siihen joka vie minut eteenpäin maaliin jota en tunne, se oli autereen peitossa, horisontin takana, mutta minä tiesin että siellä se oli. Se oli. Se on.

Lopetin lakitieteen opinnot naimakaaren kohdalla, kun tajusin vihdoin syvästi ja peruuttamattomasti, ettei minusta ole juristiksi, pykälää halkomaan. Istua kirjojen keskellä ja kansien puristuksissa ja yrittää päästä selville mistä helvetistä milloinkin on kysymys, kun veri sykyttää suonissa ja maailma kohisee ja kädet ikävöivät jotain mihin tarttua ja puristaa ja vääntää. Minä haluan konkreettista tekemistä, asioita joita ratkaista, tehtäviä joita täyttää, minä en tee periaatteilla ja teorioilla mitään, ne ikävystyttävät minua, ne imevät ihmisen kuiviin. Joillekin sellainen sopii, mutta Gösta Michael Serlachiukselle ei. Kerta kaikkiaan ei!

Minä kyllä yritin kaikkeni, ihan tosissani, pakenin jopa Helsingistä lukemaan Järvenpäähän, kauas pääkaupungin ah! niin viettelevistä iloista ja naisenheitukoista, jotka nostivat sumua silmiini. Kurjassa ullakkohuoneessani minä luin ja luin, voisin melkein sanoa niin kuin Setä Gustaf Adolf omasta latinanluvustaan, että minä luin ja itkin, mutta en minä sentään itkenyt, kunhan kiroisin ja raivosin puoliääneen sitä etten saanut pakotettua ajatuksiani tylsän pimeään huoneen seinien sisään ja valkoisena ja mustana vilistävien kirjojen sivuille, sitä että en pystynyt selittämään itselleni miksi juuri minun pitäisi tietää pykälä se ja se ja määräysten välinen logiikka, ei ei ei! Minä melkein itkin, iso mies.

Ja sitten tuli se naimakaari, joka olisi pitänyt hallita tulevassa tentissä. Minkä pirun vuoksi minun pitäisi tietää miten naidaan ja erotaan ja peritään ja testamentataan, kun minä paljon mieluummin ajattelen Setä Serlachiuksen ryskyvää ja puhisevaa paperitehdasta Mäntän kosken partaalla ja sitä miten sen toimintaa voisi

lisätä ja tehostaa, miten valtavat pyörät kiertävät paaleiksi massasta ruskeaa kiillotettua käärepaperia, miten höyryt ja sauhut pullah-televat ilmoille ja valmiit paketit vihdoin siirretään linjan toiseen päähän odottamaan rahtausta asemalle ja rautatietä pitkin Pietariin ja laivaan kohti Englannin itärannikkoa.

Ilmoitin asiasta äidille ja Axelille, heidät koin asianosaisiksi. Isälle en voinut ilmoittaa, hän oli juuri kuollut eikä taivaaseen tietäkseni kanneta postia. Isä olisi voinut olla vastaan, hän oli seurannut veljensä kaikkia yrityksiä ja erityisesti Mäntän tehdasta, hän oli tukenut ja lainannut rahaa omasta vähästään, pysynyt uskollisena veljelle loppuun asti, ja tietysti hän oli ajatellut että minusta tulisi juristi hänen panimolleen Pietarsaareen, mutta kun ei niin ei. Hän sai kuolla luullen että kuljin hänen osoittamaansa tietä, mutta kun tarkkaan ajattelen, ei hän lopulta olisi ruvennut vastustamaan, niin ankarasti olin juridiikkaa yrittänyt ja nyt sen turhaksi havainnut.

Äiti, lempeä äitini, hän tyytyi taas siihen mitä päätin. – Jos sinä kerran olet siihen tulokseen tullut...

Axel sanoi ymmärtäneensä tilanteeni jo hyvän aikaa sitten. Taas hän asettui avukseni. Axel-serkku kuunteli huoleni ja aivan ilmeisesti vakuuttui siitä, että minä haluan tosissani teollisuuden palvelukseen. Hän lupasi järjestää minulle harjoittelupaikan. Olin itse ajatellut harjoittelua lähinnä Hampurissa tai Venäjällä, mutta kun Axel rupesi puhumaan Englannista, ei minulla todellakaan ollut mitään sitä mahdollisuutta vastaan.

Olin aikeissa matkustaa Mänttään ja pyysin isältä rahaa matkaa varten, mutta vastaukseksi tulikin kirjeessä kehoitus kiirehtiä kotiin Pietarsaareen, koska isä oli pahasti sairaana ja arveli lähdön olevan lähellä. Ehdin juuri ja juuri hänen vuoteensa viereen ennen lähtöä runsas vuosi sitten. Kauhistuttaa muistaa sitä. Isä, rakas isäni Gabriel Serlachius, viisas ja maltillinen mies, oli jo melkein vain muisto entisestä, siinä hän makasi kyljellään ja oksensi verensekaista mustaa mutaa ja korisi. Hän pyysi paperia ja kynän, hän halusi kirjoittaa Axelille, joka oli antautunut hänen poikansa suojelijaksi ja ohjaajaksi, mutta ei hän enää jaksanut, ohjeet jäivät antamatta. Tavan

takaa yritin arvailla ja ymmärtää mitä isä olisi halunnut Axelille sanoa. Että katsoisi perään, etten sortuisi huonoille teille, ohjaisi ahkeraan työhön, ojentaisi moraalisesti hyväksyttävälle raiteille, yrittäisi etsiä sopivan vaimon. Jotain sellaista varmaankin. Kun itse yritin kuvata kirjeessä Axelille isän viimeisiä hetkiä, siitä ei tullut juuri mitään, ei minulla ole sellaiselle tuskalle ja ahdistukselle sanoja.

Niinpä Axel matkusti Pietarsaareen hautajaisiin ja teki siinä erityisen kauniisti, koska hänen isänsä, melkein kaikkivaltias Setä Gustaf Adolf Serlachius, tehtaan patruuna ja puolijumala, oli taas jossain päin maailmaa matkoillaan eikä katsonut aiheelliseksi lähettää edes sähkösanomaa häntä aina tukeneen ja auttaneen Gabrielveljen poismenon valittamiseksi.

Tuo seikka jäyti mieltäni, suorastaan kouraisi.

Äiti Aina halusi pitää isän ruumiin kotona hautajaisiin asti vaikka se oli todella makaaberia ja kiusallista, mutta en minä häntä vastustamaan käynyt, ajattelin että jokainen rakastaa omalla tavallaan ja minun äitini näin, hänen rakkautensa on aina ollut suurta ja kaiken kattavaa, ja jos hän kerran haluaa pitää isän vierellään, hänellä on siihen täysi oikeus, jos se kerran antaa hänelle edes hiukan lohtua, sillä sitä äiti tarvitsi, isän lähtö oli musertaa hänet ja viedä mukanaan.

Niin isä sai levätä vuoteessaan tuskistaan vapaana, levollisena kuin nukkuisi, ja avatusta ikkunasta lehyi huoneeseen äkisti lämminneen kevään raikas tuuli. Hautakiveen kirjoitettiin isän alkupäinen ammatti: alikapteeni. Se tuntui äidistä paremmalta kuin olutpanimon isännöitsijä, se oli arvo, se edusti kunniaakasta menneisyyttä, se oli titteli jota ei häneltä voitu ottaa pois, vaikka palvelus oli kauan sitten loppuun suoritettu.

Sitten kaikki oli äkkiä kirkasta ja selkeää. Minä lähtisin harjoittelemaan Englantiin, jonnekin siellä. Viikkoa ennen kuin minun oli aika nousta laivaan, kirjoitin Axelille: ”Matkallani Helsinkiin olen ajatellut poiketa muutamaksi päiväksi Mänttään – mikäli Sinä jälleen tahdot minut vastaanottaa – sillä luulen tarvitsevani paljon neuvoja alkuun kunnolla selvittääkseni jättiläiskaupungissa.”

Kun laskeuduin junasta Vilppulan asemalla ja matkasin Mänttään yhtiön ajurin noutamana, muistin kirkkaina kuvina aikaisemmat vierailuni tällä melkein paratiisiksi mieltämälläni seudulla. Lapsuuden ajoista en paljon muista, joitain vähädyksiä vain leikeistä Sedän ja rouva Alicen lasten kanssa, määrättömän laajoista pihamaista, puutarhasta, puuskuttavista koneista ja piipuista ja herkullisista tarjoiluista.

Mutta se vierailu, jolloin olin kahdentoista vanha, oli jäänyt mieleen jo jonkinlaisena kokonaisuutena varmaankin siksi, että sain istua Sedän luona tehtaalla ja keskustella – keskustella! – sedän kanssa liikeasioista. Ostaminen ja myyminen kiinnostivat minua ja minä ymmärsin mitä siinä prosessissa tapahtuu, olin oppinut sen asian niin sanotusti itse teossa.

Olimme Helsingissä koko perhe kun isää leikattiin, sotapalveluksesta oli jäänyt jotain korjattavaa ja muitakin vaivoja oli, monenlaisia. Olin silloin viisivuotias, kuulemma, ja Birger-veli vanhempana ymmärsi käyttää minua hyväkseen. Hän valmisti ystävänsä kanssa palloja nahkapaloista, joita he saivat joltain alan käsityöläiseltä. Minä sitten sain myydä noita tuotteita Helsingin kauppatorin kulmilla Esplanadilla. Minä muistan sen riemun ja kykenevyyden tunteen jonka valtaan jouduin kun huomasin, että tavara teki kaupansa, pallot siirtyivät toinen toisensa perästä minun kädestäni ostajan käteen ja rahat minun taskuuni.

Se oli minun ensimmäinen liiketoimeni. Mutta mitä tapahtuikaan kun rakas äitini sai kuulla asiasta. Loppu tuli koko toiminnasta ja Birger sai satikutia. Se oli epäoikeudenmukaista, en millään kyennyt käsittämään mitä me teimme väärin, en ymmärrä asiaa vieläkään. Missä on syntimme? Eihän pallojen myynti ollut pahasta eikä Espalla juoksentelu sen vaarallisempaa liiketoiminnassa kuin muutenkaan. Kun tivasin asiaa äidiltä, hän ei vaivautunut selittämään, eikä isälle puhuttu asiasta mitään, hän oli terveenä päivinäänkin kiivasluontoinen vaikkakin oikeudenmukainen mies, mutta nyt hän makasi sairaalassa.

Kun kesä koitti, lähdimme palailemaan Pietarsaareen. Matkalla poikkesimme isän rakkaan veljen Gustaf Adolfin luo Mänttään.

Sieltäkin muistan jotain: Setä Gustaf Adolfin tietysti, koska minusta näytti kuin hänen päästään olisi noussut savua tai höyryä, niin kii-
vaasti hän selitteli asioita isälle ja niin ketterästi hän liikkui toimis-
saan; ja Axelin muistan, hän oli jo iso poika, ja Thyran, mutta par-
haiten Sigridin eli Sissin, joka oli kuulemma suunnilleen saman
ikäinen kuin minä. Me leikimme ulkona, mutta mitä, siitä minulla
ei ole käsitystä, minulle ovat jääneet mieleen hänen pienet kasvonsa
ja erityisesti hänen silmänsä, jotenkin surulliset.

Mutta sinä kesänä kun olin Mäntässä kaksitoistavuotiaana, syn-
tyi elämäni toinen liiketoimi, ja sillä oli jo mittaa ja kantavuutta.
Setä ilmoitti, muistan asian aivan selvästi, että minulla on ilmeistä
taipumusta liiketoimiin, ja samoin tein hän myönsi minulle Män-
tän tehtaan valmistamien paperipussien myyntiedustuksen Pietar-
saassa, Kokkolassa ja Uudessakaarlepyyssä.

Aloitin toimintani jo samana kesänä ja jatkoin joululomalla.
Kiertelin kauppiaitten ja leipureitten ovilla ja esittelin pusseja ja
ilmoitin hinnan. Olin saanut lunastaa pussit Mäntän tehtaalta
33,75 prosenttia halvemmalla kuin niistä muutoin perittiin, ja sit-
ten harkitsin tapaus tapaukselta, minkä verran saatoin jakaa edel-
leen tuosta alennuksesta, joka tapauksessa ostajani saivat pus-
sinsa halvemmalla kuin jos he olisivat ostaneet ne tehtaalta itse, ja
minulle jäi käteen erotus. Kun tein tiliä näistä liiketoimista myö-
hemmin Mäntässä, Setää ja muita siellä jonkin verran nauratti,
vaikka en edelleenkaan ihan loppuun asti ymmärrä hilpeyden
syytä. Jos keskenkasvuinen poika harjoittaa liiketoimintaa voitol-
lisesti, siinä ei todellakaan ole mitään nauramista.

Mutta miten käyttää käsiin kertyneet rahat? Isä ilmoitti heti
että minulla oli täysi valta päättää siitä itse, ja äiti varoitteli minua
tärväämästä rahoja mihinkään tarpeettomaan ja hyödyttömään.
Mutta juuri niin minä tein, jos päätöstäni tarkastellaan pelkästään
rationaalisesti.

Pietarsaassa oli tuohon aikaan parikin antiikkikauppaa, joi-
den ikkunoiden takana olin seisonut usein ihailmassa merkillisen
kiehtovia vanhoja esineitä. Niiden kauneus jotenkin lumosi minut,

nosti kuin hiukan irti maasta ja aiheutti selkeitä ja voimakkaita hyvän mielen tuntemuksia.

Niinpä, sen sijaan että olisin mennyt ostelemaan makeisia tai potkupalloja, minä kävin tutkimaan noiden kauppojen tarjontaa. Hyllyillä hämärissä huoneissa oli kaikenlaisia esineitä, oli kynttelikköjä ja maljakoita ja kelloja ja lamppuja, joiden prismat taittuivat värikkäinä sisään tunkeutuneissa auringon säteissä. Laskin rahani tarkasti ja harkitsin. Eivät nuo esineet olleet mitenkään välttämättömiä tai välittömästi hyödyllisiä, tuskin siis edes tarpeellisia, mutta ne olivat kauniita, monet niistä. Minua oli aina jotenkin loukannut se, että maailmassa oli liian paljon rumia tavaroita ja rakennuksia ja kaikinpuolista puutetta ja köyhyyttä. Niissä porvariskodeissa, joissa pääsin vierailemaan, minua hämmästytti se, että rahaa oli käytetty kaikenlaisten rumien koriste-esineiden ostoon jopa siinä määrin, että huoneet olivat niitä täynnä, ne tyrkkivät toinen toisiaan ja menettivät viimeisetkin mahdollisuutensa esiintyä edukseen tuossa kaikinpuolisessa tungoksessa. Minun sieluni, niin minä sen ajattelen, halusi hallittua kauneutta, sopuisuutta, kauniiden esineiden luomaa mielihyvää, mutta ei ylenpalttisuutta.

Pusseja myymällä onnistuin tekemään useita hyviä hankintoja, kun valitsin tarjonnasta halpoja esineitä, sellaisia joita muut eivät osanneet arvostaa, mutta jotka minun silmissäni saivat merkittävän perspektiivin, niiden vanhuus, niiden itseensä imemä kokemus teki niistä minun silmissäni viekoittelevia, kuin ne olisivat esittäneet minulle jonkinlaisia kutsuja.

Ostin antiikkipeilin, sain sen aivan pilkkahinnalla. Sitten ostin hyvin kauniisti hiotun mutta likaisen kristallikruunun, sitten joskus 1700-luvulla pastellivärein maalatun naisen muotokuvan. Kuka nainen oli tai kuka oli taiteilija, se ei merkinnyt minulle mitään, tärkeää oli vain se että itse taulu oli kaunis, hyvin elävä, sen värit sointuivat.

Saivat nauraa. Ei se ollut ensimmäinen eikä totisesti viimeinen kerta, jostain syystä minun tekemiseni eivät aina saavuta yleistä

kannatusta, mutta mihin minä sellaista oikeastaan olisin tarvinnut, riitti että olin itse tyytyväinen. Nuo esineet ovat tallella ja tulevat olemaan, minulle ne ovat arvokkaita.

Kun astuin laivasta Hullin satamassa ja selvittelin tieni siirtolaisjoukon ja muiden matkustajien ohi, sain kohta tuta Englannin kuuluisan huonon sään: vaikka oli heinäkuu, tuuli kävi koleana ja vettä viuhkoi taivaalta suoranaisina roiskeina.

Mutta mitä tuosta, olin tullut maailman suureen sydämeen, Ison-Britannian mahtavan imperiumin tärkeään satamaan, enkä todellakaan ollut pelokas uutta maailmaa itselleni havitteleva maalainen jostain Suomen perukoilta, vaan kaikin puolin kelvollinen nuoriherra, ylioppilas, Mäntän tehtaalta lähetetty harjoittelija, jolla oli selvä päämäärä Manchesterissä: Felber & Juckerin pääkonttori.

Nousin kivihiilen kuumalla voimalla puuskuttavaan junaan ja kävin odottamaan sen keinussa teollisen vallankumouksen kehtoon ehtimistä, sillä tavalla tuota edessä olevaa kaupunkia oli ruvettu luonnehtimaan.

Odotin kaikei jonkinlaista satujen loistavaa maisemaa, mutta kun vihdoinkin olin perillä Manchesterissä, näin teollisen edistyksen paratiisin sijasta satojen tehtaanpiippujen tyrmäävän rumuuden, savuisuuden ja nokisuuden. Maan uumenista louhittu kivihiili muuttui palaessaan paineeksi höyrykattiloissa ja masuuneissa, jotka uhosivat kuumuutta tehdassaleihin, kehuukoneet louskuttivat, rattaat jyrisivät, surkeasti puettujen ja ilmeisesti nälkäisten työläisten laumat lappautuivat ovista sisään ja ulos, valtameren takaa laivattu puuvilla kiertyi langoiksi, metalli taipui tarve-esineiksi ja laivojen ja rakennelmien osiksi, ja valmiita tuotteita lastattiin vauuihin laivattavaksi kaikkialle maailmaan niin että puntia lensi Englantiin kuin muuttolintujen sakeita parvia, joilta aurinko ei

näkynyt jos se sattuiakin kaiken noen, savun ja höyryn läpi pilkkahamaan.

Se oli kova, ruma kaupunki, mutta en minä toisaalta tullutkaan sinne huvittelemaan vaan oppimaan. Sen mission aioin myös toteuttaa välittämättä suuriakaan pimeistä kapakoista tai kuningatar Victorian kuusikymmenvuotisen vallan juhlinnasta, minulla oli nyt oma valta luotavanani.

Silti, välillä tuntui aika ahdistavalta kun tuoreessa muistissa oli Tukholma, jonka keveä ja valoisa ilmapiiri kertoi toisenlaisesta maailmasta, varakkaasta ja iloisesta, runsaasta, nautintoa tarjoavasta, sivistyneestä, kauniista. Sen vaikutelman päälle viskattu kadehditun ja ihaillun Ison-Britannian teollisuuskeskus oli loukkaavuudessaan musertava. Mutta en minä tänne loppuiäkseni jää, muistutin itseäni, en toki, otan vain sen mitä tarvitsen.

Onnistuin hankkimaan asunnokseni alivuokralaishuoneen, jossa ei totisesti ollut paljon kehumista. Vielä syksyllä siellä tarakeni, mutta kun päästiin törkeän sumuiseen, hyytävään jouluun, ei sen kaasulämmitys jaksanut nostaa lämpötilaa paljontaan paremmaksi kuin oli ulkona, niin että hytisin vuoteessani moninkertaisesti vaateiden alla ja yritin pitää kiinni rohkeudestani, eihän tämä tällainen kauan enää kestä.

Nälkää en sentään nähnyt, kävin aterioimassa kapakassa missä minulle tarjoiltiin syömäkelpoista tavaraa, ei se hyvää ollut, mutta piti hengissä ja lihassa. Kaikesta selviää, minä päätin, kun ei kuvittele turhia eikä haaveile paremmasta vaan ajattelee työtä. Työtä. Esimerkiksi sitä tosiseikkaa, että Felber, Jucker & Co oli ostanut parhaina vuosina Mäntän ruskeaa kiillotettua käärepaperia jopa 150 tonnia. Se oli paljon vaikka vain pieni osa Mäntän tuotannosta, joka oli nyt 3700 tonnia, kun laskettiin yhteen kaikki laadut. Tuonti Englantiin oli saatava kasvamaan, se oli aivan selvää, vaikka Pietari olikin tärkeämpi.

Selailin huoneen hyytävässä kylmyydessä surkeassa valossa samoja lehtiä, joita olin nähnyt Mäntässä, Setä oli niitä sinne tilannut, hän totisesti tahtoi tietää mitä maailman eri laidoilla tapahtui

ja pysyä perillä vientimarkkinoittensa tilanteesta. Black & White oli ollut lehdistä tärkein, sen numeron ostin nytkin. Sain tietää, että brittiarmeija ja Venäjä olivat ottaneet yhteen jossain Mantshuriassa, mutta ei siitä seikasta saarella tuntunut kukaan erityisesti välittävän, kuningattaren juhla oli paljon tärkeämpi sikäläisille. Lehdissä esiteltiin Britannian siirtomaita, jotka olivat kumartuneet Victorian valtikkan alle, mutta tuskin vapaaehtoisesti. Imperiumia ei rakenneta anomuksilla ja pyynnöillä vaan raudalla ja ruudilla.

Mainoksia noissa lehdissä oli paljon, varsin aistikkaasti laadittuja. Mainostettiin liemikuutioita, matkatoilettilaukkuja, polkupyöriä, saksalaisia partaveitsiä, ihmelääkkeitä reumatismiin ja liikalihavuuteen, risautautiin, keripukkiin, ihottumiin, paiseisiin ja mustapäisiin ihomatoihin. Maailma esittäytyi sellaisena, että sen voisi saada jotakuinkin valmiiksi, jos käyttäisi niitä tuotteita.

Ja maailma oli täynnä kuluttajia. Ennen kaikkea piti nyt ajatella vaurastuvaa keskiluokkaa, joka tarvitsi paperia lehtiin ja kirjoihin ja kalliimpaa ohutta valkoista paperia savukkeisiin. Eikä pelkää käärepaperia ja pusseja, vaan myös rasvanpitävää pergamiinia.

Viikot kuluivat, ja opin kolmessa kuukaudessa englannin kieltä niin hyvin että tulin sillä toimeen oikeastaan melko oivallisesti. Perehdyin firman paperiosastolla tehtäviini niin innokkaasti, että minua alettiin katsoa oudosti. Otti aikansa ennen kuin tajusin, että minun epäiltiin olevan Gustaf Adolf Serlachiuksen vakooja. No, tavallaanhan olinkin. Mutta laivausosastolle en suostunut siirtymään, kun esimies sellaista ehdotti, vaan vetosin siihen että mister Axel Serlachius oli nimenomaan sopinut minun harjoittelevan paperiosastolla, meillä kun ei Mäntässä ollut merta ja laivoja vaan paperikoneita.

Eipä mennyt kauankaan kun minut siirrettiin väkisin. No, minkäpä sille voin, piti ottaa sitten irti kaikki siitä. Laivausosaston tehtävänä oli välittää vuokrattua laivakapasiteettia kolmansille osapuolille.

Tutkin toiminnan tarkkaan, olin piru vie ahkera nuori mies. Hankin tietooni rahtiliikenteestä kaiken minkä voin, ja siitäpä

repesikin riemu, minut ylennettiin yhtiön pääosastolle, joka toimi maailmanlaajuisesti.

Panin mieleeni tarkasti kaksi seikkaa. Ensiksikin sen, että niskan täytyy olla jäykkä, kaikkeen ei pidä heti suostua, ja toiseksi sen, että jos sitten suostuu, pitää osata käyttää tilanne hyväksi.

Axelille raportoin, että siellä tehtävät kaupat ovat jättiläismäisiä, nyt yhtiö oli rakentamassa rautatietä Egyptiin ja useita tehtaita Etelä-Afrikkaan, joten voittojen täytyi olla valtavia. Yksi näkemistäni laskuista oli 90 000 puntaa, ja se oli hirvuinen summa, kun muisti että Mäntän kiinteän tilin sopimuksen arvo vuodessa oli vain 14 000 puntaa.

Kun kevät alkoi ounailla, kirjoitin Axelille kirjeen, josta hänen piti osata lukea mitä mielessäni liikkui. Sanoin että haluan teollisuuden palvelukseen kaiken täällä kokemani jälkeen, ja lisäsin: ”Mieluiten kyllä, kuten sanottu, omistautuisin paperiteollisuudelle, jolla luulisi tällä hetkellä olevan parhaat tulevaisuudennäkömät Suomessa. Kuulisin mielelläni Sinulta jotain näistä asioista.”

Kun harjoittelu-aika alkoi olla päätöksessä, katsoin itseäni huoneeni surkeasta peilistä. Kenet näin, millaisen miehen? Varsin tyylikkään herran, anglofilin, joka halusi olla kielitaitoinen ja itsevarma maailmanmies.

Tuo kuva oli aika lailla toinen kuin oli se nuorukainen joka lähti kesällä Suomesta. Nostin itseäni varsin tyytyväisenä firman kassasta minulle kiitokseksi myönnetyn lahjapalkkion. Tunsin itseni suorastaan arvokkaaksi.

Kirjoitin vielä Axelille, kun olin päättänyt kotiinpaluun päiviäni: ”Minun täytyy olla Helsingissä 15. huhtikuuta, ettei viimeinen mahdollisuus välttää asevelvollisuus menisi sivu suun. Elämäni on ollut oikein esimerkillistä, mutta tänä iltana minut on kutsuttu illalliselle tanssijattaren kanssa.”

Jos isä olisi ollut hengissä, hän arvatenkin olisi pahoittanut mielensä siitä, että aioin livistää armeijan kynsistä. Se oli Venäjän armeija enkä nähnyt pienintäkään syytä antautua sen kiusattavaksi, varsinkin kun se olisi tarkoittanut tulevaisuuteni tuhoutumista. Nyt minun oli päästävä liike-elämään, ei joskus vuosien kuluttua. Isällä ei ollut vaihtoehtoa, hän joutui sotilaaksi ja menetti niillä reissuilla terveytensä. Minä aioin menettää omani itse ennen kuin ryssät pääsisivät sen tarvelemään.

Taas tuli apuun serkku Axel Ernst, hän oli seurapiirien suosikki ja tunsi lääkäreitä, joista eräs kirjoitti minulle heikon selän, eikä se ihan valettakaan ollut, kyllä selkä venäläisten röykytyksestä kipeäksi tulisi ja kovasti jäykistyisi pelkästä ajatuksestakin, vaikkei sitä kukaan päältä katsoen tietenkään uskoisi, korkeavartinen taimi kun olin ja varsin vahvarakenteinenkin.

Melko harva suomalainen tällaista asevelvollisuuden välttelyä paheksui, päinvastoin. Taannoinen postimanifesti ja muut konnuudet, joilla Nikolai II:n hallinto oli suomalaisia kurittanut ja varastanut valtaa Pietarin hallinnolle, alkoivat olla tavallinen puheenaihe suomalaisten kesken, eikä kenraalikuvernööri Heiden ollut suosittu seurapiireissä. Heiden kyllä vastusti tulleja, mutta toisaalta hän pelasi venäläisten pussiin jopa polkemalla ruotsin kielen asemaa.

Minun pieni konnuuteni onnistui, ei huonoselkäisiä kaartiin haluttu, ja kun lykkäysvuodet oli eletty, ei kukaan enää minun perääni kysellyt, olihan maassa vuositasolla sentään parikymmentätuhatta asevelvollista, joista vain kymmenen prosenttia passitettiin palvelukseen, ja minusta tulisi kohta vanha mies.

Kevein mielin matkustin junassa Vilppulaan ja astuin vaunusta alas leppeään kesäkuun tuuleen. Tunsin olevani maailmanmies, tulin kaukaa, olin kokenut paljon, puhuisin englantia heti kun vain tulisi tilaisuus. Näissä aatoksissa jouduin tosin heti puhumaan suomea, sitä vähää jonka jotenkin hallitsen, koska taulapää asemamies ei ruotsia osannut.

Glazed Brown, pyöri mielessäni kun yhytin vastaan tulleen hevosajurin kärryineen ja kiipesin kyytiin. Englanninkielinen tuotenimi soljahti suusta paljon mukavammin kuin arkinen ruskea käärepaperi, niin kiillotettua kuin se olikin.

Olin jälleen saavuttamassa elämässäni uuden käännekohdan, se odotti minua Mäntässä. Kaikki oli mennyt paljon paremmin ja pyrkimykseni olivat edistyneet nopeammin kuin olin uskaltanut odottaakaan.

Tuskin olin päässyt Englannista takaisin Pietarsaareen, kun äitini sai sähkösen Setä Gustaf Adolfilta Mäntästä, tuolta samalta rakkaalta sukulaiselta joka ei katsonut aiheelliseksi saapua veljensä hautajaisiin eikä edes pahoitella tämän pois menoa. Sen enempiä ei Setä sähkössä selittänyt, ilmoitti vain saapuvansa.

Niin hän saapuikin parta heiluen ja hattu päässä ja ehti tuskin istuutua, kun oli jo ilmoittanut äidille, että haluaa Göstan töihinsä Mäntän tehtaalle. Se oli yllätys. Olin juuri arvellut suuntaavani seuraavaksi Hampuriin harjoittelemaan liiketoimia ja oppimaan saksaa, ja sitten aioin vihdoon Pietariin.

Ja nyt tämä Sedän ilmoitus! Se ei ollut pyyntö eikä edes kutsu, se oli käsky. Ja tässä olin, keikkumassa hevososen rattaissa kohti unelmieni Linnaa ja Mäntän tehdasta, sen ryskettä ja kolketta ja lemua.

Ei Setä minullekaan tilannetta sen kummemmin selvittänyt, sain itse päätellä, että olin suoriutunut Manchesterissa niin hyvin, että minut saattoi palkata Mänttään konttoristiksi, olinhan läpäisyt kirjanpidon kurssitkin.

Äiti yritti puhua minua kieltäytymään Sedän tarjouksesta. – Menisit sinne Hampuriin, hän maanitteli, – ja Pietariin, pitäähän sinun ne kielet oppia, itse olet niin sanonut.

Kun minä yritin vaimeasti esittää näitä perusteluja ollakseni suuttamatta Setää, tämä tokaisi: – Minä tarvitsen sinua nyt. Sillä lauseella asia oli päätetty. Minä ymmärsin, että myöhempää tarjousta ei tulisi. Sekin kävi mielessäni, että Setä ei ehkä parin vuoden päästä olisi enää tarjouksia tekemässä, niin huonolta hänen vointinsa vaikutti. – Älä sitten kysy mitään työehdoista, äiti varoitteli vielä viimeiseksi kun lähdin Pietarsaaresta. – Se ei ole sopivaa, se olisi kerrassaan sopimatonta. Kyllä kaikki siellä aikanaan selviää.

En siis kysynyt mitään vaan kumarsin kohteliaasti tehtaalle Sedän ja Axelin työhuoneeseen ehdittyäni. Hymyilemään en sen sijaan aikonut ruveta, ei Sedälle semmoista, vihaiselle miehelle. Varsinkaan en maininnut veljeäni Birgeriä, jolle Setä ensin oli tehnyt työtarjouksen, mutta siitä Birger kieltäytyi, hän pysyi mieluummin entisessä paikassaan panimoharjoittelijana kuin lähti Sedän riehumista kuuntelemaan. Eikä pelkästään riehumista, Birger painotti minulle, Setä oli joutunut ainakin kerran jonkun alaisensa kanssa suorastaan käsirysyyn, kun tämä ei ollut totellut heti ja mukisematta ja tunnustanut Sedän tahtoa jumalan sanaksi.

Minä en aikonut ajautua riitoihin Sedän kanssa. Toistaiseksi hän oli Mäntän tehtaalla jumalan asemassa. Mutta silmäni minä reväytin selälleen ja työnsin korvani ohimoista ulos päästäkseni selville, mitä peliä siellä oikein pelattiin. Olihan nimittäin kaikkien tiedossa, että Setä oli testamentissa määrännyt Axelin valtansa perijäksi ja tehtaan johtajaksi, ja nyt kun Sedän vointi oli kaikkea muuta kuin mainio, olisi luontevaa, että Axel ottaisi asiat ohjaukseensa, myös minut, kun ihmettelin itsekseni mitä oikein tulisin tehtaalla tekemään.

Axel vain kohautti olkapäitään ja väisti aihetta, kyllähän Gustaf Adolf Serlachius, piruksikin tituleerattu, tunnettiin, hän ei kyselyt eikä seliteltyt vaan teki ja vaati ja sen päälle enimmäkseen vain haukkui ja kirosi.

Riidan merkkejä oli ilmassa, ne voi nähdä ja kuulla kun Setä rähisi pojalleen ja Axel käveli synkeänä ulos huoneesta. Oli kysymys milloin mistäkin, ja perimmältään siitä, että jo vuosia sitten

velkojat olivat ottaneet tehtaan hallintaansa ja Setä oli mennyt kolmeen solmuun taistellakseen siitä holhouksesta irti. Se oli nyt onnistumaisillaan, mutta miten se suoritettaisiin, siitä vallitsi suuria erimielisyyksiä.

Axel oli turhautunut, sen näki hänestä. Tuo sivistynyt, miellyttävä, kaunis ja tyylikäs herrasmies oli väsynyt olemaan isänsä juoksupoika ja heittopussi, hän halusi vihdoinkin määrätä tahdin jonka mukaan marssitaan. Ei hän sitä sanonut, ei tietenkään, mutta ymmärsin minä asian sanomattakin, kuten senkin, että minun ei paranisi sotkeutua heidän väleihinsä, jos aioin saavuttaa menestystä Mäntän tehtailla. Axel oli ystäväni ja pitkäaikainen suojelijani, mutta Setä oli tehtaan johtaja ja Mäntän jumala.

Myös jumalattaren edessä olin varuillani, kun hän ilmaantui tehtaalle ja rupesi huseeraamaan siellä kuin toinen määrääjä. Alice Serlachius oli nainen, jota minun äitini pelkäsi, en tiedä miksi, mutta arvelen että syynä oli patronessan kulmikas käytös ja käskävä sävy. Tosin äiti myös sääli Tatiä, olihan tämä menettänyt neljä vanhinta lastaan varhain, vain Axel ja Thyra ja Sissi olivat jaksaneet kasvaa aikuisiksi. – Sellainen jättää naiseen jälkensä, sanoi äiti, ja arveli heti perään, että noiden kuolemien syynä olivat olleet Sedän hämmästyttävät keitokset, kun hän oli valmistanut rohtoja apteekkiinsa ennen tehtailijaksi ryhtymistään. Parikymmentä vuotta Setä ehti toimia rojunkeittäjänä, kuten hän itse sanoi, ja monenlaisen taudin kantajia hän ehti tavata, siinä ne kätevästi kulkivat sitten puolustuskyvyttömiin lapsiin, äiti selitti.

Näin kuluivat ensimmäiset kesäiset päivät Mäntässä. Tein kaikesta niin kuin Setä ja Axel käskivät, ja jos ohjeet poikkesivat toisistaan, annoin heidän ratkaista asian keskenään. Käärepaperia ja pusseja, ne minä tunsin, mutta nyt perehdyin myös vähäisempään tuotantoon eli toilettipaperiin, jonka seurapiirit olivat ottaneet riemuiten vastaan, sen avulla päästiin eroon musteisista sanomalehdistä ja ties mistä, olin itse tullut tuntemaan eron. Tuotimme myös ohutta kartonkia ja pullopaperia, mutta niitä tuotteita ei viety Englantiin.

Ja sitten äkkiä Setä pamautti pommin, vain muutama päivä Mänttään saapumiseni jälkeen. Hän käski minut pöytänsä viereen ja sanoi: – Sinä Gösta lähdet nyt takaisin Manchesteriin.

Mitäpä minä siihen, ja yllätys asia näkyi olevan myös Axelille. Hän kyllä tiesi, että vienti länteen ei vetänyt, tilausmäärät eivät kasvaneet, mutta että asiaa korjaamaan lähetettäisiin muutaman päivän tehtaalla ollut konttoristi, se oli hänelle selvästikin järkytys. Olin itsekin sitä mieltä, että Axelin sinne pitäisi lähteä solmuja aukomaan, mutta se ei tullut kysymykseenkään, Axelia tarvittiin tehtaalla.

Konkreettisesti tilanne oli se, että Felber ja Jucker ei yrityksestä huolimatta suostunut jatkamaan Mäntän tuotteiden myyntiä entisillä ehdoilla, vaan vaati, että Mäntän on luovuttava tuotteestaan aikaisempaa merkittävästi alemmilla hinnoilla. Ja ennen kaikkea brittivälittäjä ei suostunut ottamaan myydäkseen Mäntän tehtaalle jumiutunutta 600 tonnin käärepaperivarastoa, koska se oli heikkolaatuista, sekä haurasta että tikkuista. Yhteistyökumppanimme halusi, että riskin siitä kantaisi Mänttä, eli maksu tulisi jos tavara saataisiin myytyä, mikä tosin oli epätodennäköistä sen surkean laadun vuoksi.

Miksi yleensä ottaen tunkea Englannin markkinoille sekundaaria, sitä minä ihmettelin, ja vastaus tuli mieleeni valmiina ihan itses-tään: jonnekin se on myytävä. Ja minä siis sain nyt käskyn lähteä pakottamaan tuota tavaraa vastahakoiselle välittäjälle ja neuvottelemaan siitä, miten muun paperin toimitukset ja maksut järjestellään jollei entinen kiinteän tilin menetelmä kerran saanut kannatusta. – Se tehtävä on Göstalle tässä vaiheessa liian vaativa, sanoi Axel lopulta kireään sävyyn ja lopullisen tuntuisesti, mutta paljonko Ukko siitä välitti, ei yhtään, enkä välittänyt enää minäkään, olin ehtinyt innostua asiasta, tahdoin näyttää että minä kyllä keinot keksin ja engelsmannit selätän. – Enköhän minä nyt kuitenkin, uskalsin sanoa ja sain Axelin silmistä ensimmäistä kertaa tikareita nahkaani. Axel tiesi mitä raha on, mitä on voittoa ja mitä hävittä, sen verran minulle oli selvinnyt. Hän oli jo pitemmän aikaa

viihtynyt Helsingissä ollessaan korkeimman luokan pelipöydissä, ja niissähän ei tosiaankaan aina voiteta, itse asiassa niissä yleensä hävitään. Miten paljon, sitä en tiennyt kuten en sitäkään, millaista kuukausipalkkaa minulle tehtaalta aiottiin maksaa, äiti kun oli kieltänyt kysymästä eikä kukaan muu kuin minä näyttänyt asiasta paljonkaan välittävän.

Pakkasin innoissani laukun ja lähdin matkaan. Jälleen kerran seisoin Vilppulan rautatien varressa, yksikerroksisen puisen asemarakennuksen pylväsverannalla, ja kuuntelin kesätuulta ja lähestyvän junan rautaista kolketta ja kumua.

Minulle oli täysi yllätys, että Helsingistä tulleen junan vaunuvivasta purkautui eteeni tehtaan patruunan naisväki. Olin kyllä kuullut, että rouva Alice oli tyttärineen Euroopan eteläreunalla kylpemässä, mutta heidän palaamisestaan juuri nyt en ollut saanut tietoa, olin ihmetellyt vain etteivät minua tuoneet hevosvaunut lähteneet heti takaisin vaan jäivät asemarakennuksen viereen seisomaan.

Rouva Alice tunnisti minut oitis, olimmehan tavanneet melko äskettäin, ja Thyrankin olin nähnyt vuosi sitten. Sen sijaan sitä nuorta naista, joka hypähteli hoikkana ja keveänä heidän vierellään astellessaan, en ollut saanut silmiini pitkiin vuosiin.

Siinä minua lähestyi tietysti Sissi, joka oli elellyt pitkään Pariisissa ja mennyt siellä kihloihin jonkun amerikkalaisen arkkitehdin kanssa. Setäkin siitä oli puhunut, eikä lainkaan mielihyvän, hänestä ei ollut kovinkaan hyvä ajatus, että nuoripari avioituisi ja rupeaisi elämään Pariisin taidepiireissä hänen rahoillaan mitään sen kummempaa toimittamatta.

Thyra ehti luokseni ensimmäisenä, ojensi kätensä reilusti ja katsoi minua tervehtiessään suoraan silmiin. Olin Axelilta kuullut, että hän oli erityisen kiinnostunut luonnosta, eritoten hän halusi suojella eläimiä, kuulemma, ja se oli tietysti kannatettava ajatus.

Sitten oli vuorossa Sissi. Kun hän suuntasi silmänsä minuun, koin oitis tutuksi tuon merkillisen katseen, avoimen ja kirkkaan, mutta hiukan surumielisen, kuin hän olisi nähnyt jotain muuta

kuin toiset, kuin hän tietäisi enemmän, kuin hän katsoisi nyt minun lävitseni oudosti seisahdaneena, hiukan uneksien.

Minussa tapahtui jotain hyvin outoa. Sissin katse kulki lävitseni ja minä takerruin sen seittiin, sen monihaaraiseen sitkeään lankaan, keinahdin sen varaan ja rupesin kuin lepattamaan. Tunsin oloni epävarmaksi ja hämmentyneeksi. En tiennyt mitä sanoa muuta kuin hyvän päivän.

Rouva Alice sen sijaan tiesi. – Ohhoh! hän tokaisi minua edestakaisin silmäillessään. – Mitä sinä täällä teet?

Vastausta odottamatta rouva jatkoi matkaansa kohti vaunuja ja hevosta, mistä saattoi päätellä, että ei hän minun tekemisistäni halunnut mitään tietää, kunhan vain ilmaisi etten ollut erityisen toivottu siellä missä satuin nyt hänen eteensä ilmaantumaan.

Siitä lähtien rouva Alice on kulkenut minun aatoksissani nimellä Muori, ja vähitellen Setä vaihtui siinä yhteydessä Ukoksi, kun opin häntä paremmin tuntemaan ja kuuntelin Axelin aina vain katkerammaksi käyvää ääntä hänen puhuessaan arvoisasta isästään.

Mäntän ylpeän Serlachiusten perheen naisväki meni menojaan, minä nousin junaan. Kuulin nuorten naisten etäännyvät, heleät naurut, joiden syytä en tiennyt, sen toki ymmärsin etteivät he minulle nauraneet. Lepattelin yhä Sissin katseen seiteissä, hänen kauniit kasvonsa ja hoikka uumansa viipyilivät silmissäni, ja ennen kuin olin ehtinyt Manchesteriin, olin ajatellut asian selväksi ja minulla oli toimintasuunnitelma hänen varalleen.